

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE

w Warszawie

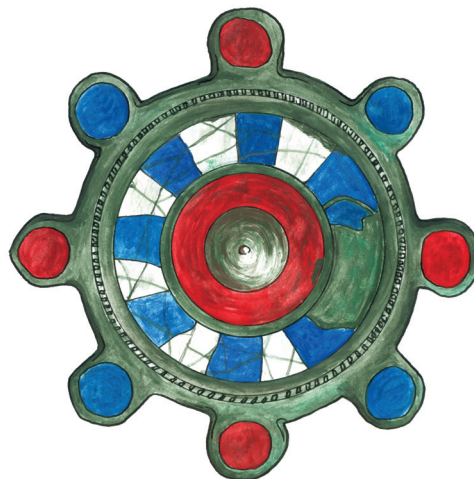

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LVIII

2006

WARSZAWA 2006 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LVIII

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, doc. dr hab. Teresa Węgrzynowicz

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka, Marta Stasiak-Cyran, Andrzej Jacek Tomaszewski
Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: emaliowana zapinka brązowa
z Babiego Dołu-Borcza, pow. Kartuzy (rys. L. Kobylińska)

Cover picture: enamelled bronze disc brooch
from Babi Dół-Borcz, distr. Kartuzy (drawn by L. Kobylińska)

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2006

© Autorzy, 2006

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją kultury
finansowaną przez
Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: <http://www.pma@pma.pl/wydawnictwa>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Elżbieta Ciepielewska, Schyłkowopaleolityczne i mezolityczne materiały krzemienne z badań powierzchniowych w międzyrzeczu Pilicy i Wisły 3
Final Paleolithic and Mesolithic flint materials from surface surveys between the Pilica and Vistula rivers
- Barbara Bargieł, Kultura strzyżowska w świetle znalezisk grobowych 65
The Strzyżów Culture in the light of burial finds
- Jan Schuster, O późnych zapinkach kapturkowych (A II 41) 101
Late spring-cover brooches (A II 41)

MISCELLANEA

- Anna Drzewicz, Niezdobiony naszyjnik brązowy z haczykowatym zapięciem ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 121
Bronze plain neck ring with hooked terminals from the collection of the State Archaeological Museum in Warsaw
- Anna Strobilin, Pęsetka brązowa z cmentarzyska kultury oksywskiej w Wyczechowie, pow. kartuski 127
Bronze tweezers from Oksywie Culture cemetery at Wyczechowo, distr. Kartuzy
- Magdalena Mączyńska, Agnieszka Urbaniak, Prowincjonalnorzymska zapinka tarczowata z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Babim Dole-Borczu, pow. kartuski 145
Provincial Roman disc brooch from Wielbark Culture cemetery at Babi Dół-Borcz, distr. Kartuzy
- Magdalena Mączyńska, Uwagi o niektórych typach zapinek II grupy serii wschodniej Oscara Almgrena 159
On selected variants of Oscar Almgren group II, eastern series, brooches
- Jacek Andrzejowski, Łukasz Maurycy Stanaśzek, Hanna Mańkowska-Płiszka, Modła, grób 169 – pierwsza trepanacja czaszki z okresu wpływów rzymskich z ziem polskich 185
Modła, grave 169 – first skull trepanation from the Roman Period at the territory of Poland
- Aleksandra Żórawska, Grób kultury wielbarskiej z cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza w Tynwałdzie na Pojezierzu Iławskim 201
A Wielbark Culture grave from an Early Iron Age cemetery at Tynwałd in Iława Lake District

MATERIAŁY

- Andrzej Jacek Tomaszewski, Schyłkowopaleolityczne i mezolityczne materiały krzemienne z cmentarzyska kultury grobów klozowych w Wieliszewie 209
Final Paleolithic and Mesolithic flint materials from a Cloche Grave Culture cemetery at Wieliszew
- Teresa Węgrzynowicz, Cmentarzysko kultury grobów klozowych w Wieliszewie, pow. legionowski 215
Cemetery of Cloche Grave Culture at Wieliszew, distr. Legionowo
- Radosław Prochowicz, Osada z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Strzyżowie, pow. hrubieszowski, w świetle badań z lat 1935–1937 i 1939 265
Late Pre-Roman and Roman Period settlement from Strzyżów, distr. Hrubieszów. Insights from investigation made in 1935–1937 and 1939

Andrzej Maciałowicz, Cmentarzysko kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Suchodole, pow. sochaczewski Przeworsk Culture cemetery from Late Pre-Roman Period at Suchodół, distr. Sochaczew	283
ODKRYCIA	
Marek Zalewski, Rogowy harpun z rzeki Wilgi An antler harpoon from the Wilga river	371
Jerzy Libera, Niecodzienny zabytek z Polesia Lubelskiego An unusual artefact from Polesie Lubelskie	372
Jerzy Libera, Barbara Matraszek, Znaleźiska grobowe (?) kultury mierzanowickiej na Mazowszu Burial finds (?) from the Mierzanowice Culture in Mazowsze	374
Tadeusz Wiśniewski, Unikatowy zabytek spod Starachowic A unique find near Starachowice	375
Marek Florek, Siekierka brązowa z miejscowości Senisławice, pow. kazimierski Bronze axe from Senisławice, distr. Kazimierza Wielka	377
Mirosława Andrzejowska, Łukasz Maurycy Staniszek, Groby klozowe na warszawskiej Sadybie Cloche graves from Sadyba in Warsaw	378
Radosław Prochowicz, Szpila holenderska ze stanowiska 4 w Tomaszach, pow. ostrołęcki Holstein pin from Tomasz, distr. Ostrołęka, site 4	384
Zbigniew Nowakowski, Nowe znaleziska z Kamieńczyka, pow. wyszkowski New finds from Kamieńczyk, distr. Wyszaków	388
Piotr Łuczkiwicz, Perespa – kolejne cmentarzysko z okresu rzymskiego ze wschodniej Lubelszczyzny? Perespa – a previously unknown Roman Period cemetery from the eastern Lublin Region?	390
Renata Madyda-Legutko, Judyta Rodzińska-Nowak, Joanna Zagórska-Telega, Prusiek, pow. sanocki, stan. 25. Pierwsze cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w polskich Karpatach Prusick, distr. Sanok, site 25. The first Przeworsk Culture cemetery recorded in the Polish Carpathians	394
Jacek Andrzejowski, Łukasz Maurycy Staniszek, Andrzej Grzymkowski, Nieznane cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich w Żmijewie Kościelnym i Żmijewie Gajach, w pow. mławskim New cemeteries from the Roman Period at Żmijewo Kościelne and Żmijewo Gaje, distr. Mława	401
Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz, Cezary Sobczak, Ażurowa zapinka ze wsi Szczeberka, pow. augustowski – import czy naśladownictwo? Openwork brooch from Szczeberka, distr. Augustów: import or imitation?	407
Marek Florek, Wczesnośredniowieczny pochówek szkieletowy z Sandomierza Early Medieval inhumation burial from Sandomierz	410
WYKAZ SKRÓTÓW	413

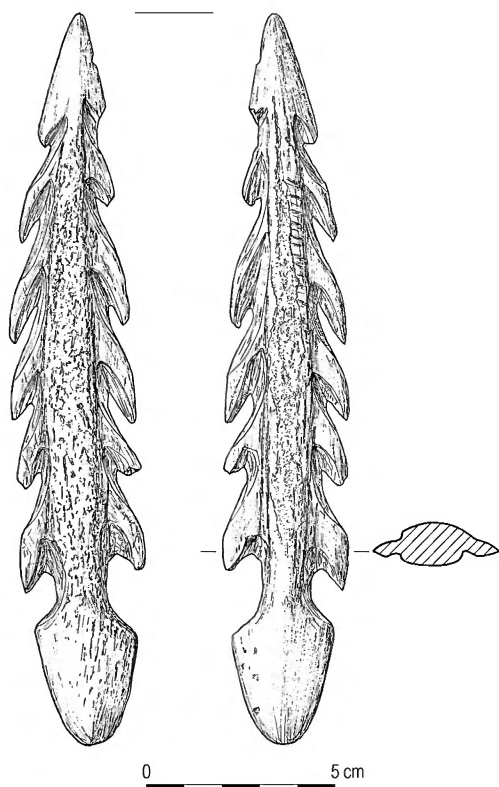
Marek Zalewski

ROGOWY HARPUN Z RZEKI WILGI

Wiosną 2000 roku do Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie zgłosił się Pan Zbigniew Węgrzynek z niezwykłym znaleziskiem – dwurzędowym harpunem rogowym. Harpun odkryty został przez mieszkańca wsi Wilga podczas łowienia ryb w rzecce Wildze, w okolicach wsi Trzcianka, gm. Wilga, pow. garwoliński. Przedmiot trafił początkowo do miejscowej szkoły, ostatecznie jednak to cenne znalezisko przekazano do PMA (inw. I/10349).

Z ziem Polski znaleziska harpunów znane są z obszarów niżowych, głównie z Warmii i Mazur. Sprawna organizacja i działalność służb konserwatorskich w byłych Prusach Wschodnich sprawiła, że informacje i zabytki trafiły do rąk archeologów. Rozproszenie i zniszczenie zbiorów podczas działań wojennych spowodowało, że dziś znamy je jedynie z publikacji (W. Gaerte 1929, s. 10–11). Przedmioty te są dziś w zbiorach polskich wielką rzadkością, co czyni zabytek z Trzcianki tym bardziej wartościowym.

Dwurzędowy harpun z Wilgi ma 12 zadziarów zestawionych parami naprzeciwko siebie i półkolistie łopatkowato zakończoną

Ryc. 1. Trzcianka, pow. Garwolin. Harpun rogowy. Rys. A. Potoczny
Fig. 1. Trzcianka, distr. Garwolin. Antler harpoon. Drawn by
A. Potoczny

Ryc. 2. Trzcianka, pow. Garwolin. Harpun rogowy. Fot. A. Ring
Fig. 2. Trzcianka, distr. Garwolin. Antler harpoon. Photo A. Ring

podstawę. Na powierzchni widoczne są ślady obróbki – rycia i wygładzania. Całkowita długość harpuna wynosi 19,5 cm, a szerokość 3,5 cm (Ryc. 1, 2). Wykonany jest najprawdopodobniej z poroża renifera.

Przypadkowy charakter znaleziska sprawia, że niezwykle trudno jest określić dokładniej jego chronologię. Wydaje się, że wiązać go można ze schyłkowym paleolitem. Podobne okazy znane są ze stanowisk kultury hamburskiej i ahrensburgskiej (B. Gramsch 1973). Nieco uwagi poświęcił harpunom S. K. Kozłowski (1967, s. 221–225), przy okazji rozważań nad problematyką dotyczącą mezolitu na naszych ziemiach. W ich świetle nie można wykluczyć, że harpun z Trzcianki jest młodszy i pochodzi z tego właśnie okresu.

Harpuny były groźną bronią myśliwską. Wykonane z poroża lub kości ostrze (harpun) przymocowywane było rzemieniem do drzewca (G. Clark 1967, s. 63). To tymczasowe połączenie sprawiało, że gdy harpun utkwił w ciele zwierzęcia, drzewce opadało i wlokło się po ziemi, wskutek czego ostrze coraz bardziej rozszarpało ranę, a zwierzę szybko się wykrwawiało. Harpun mógł być rzucający z wolnej ręki lub też za pomocą specjalnego miotacza. Technika rzutu w tym drugim wypadku była bardziej skomplikowana. Drzewce z harpunem wkładano w otwór lub lekkie zagłębienie w miotaczu i przytrzymywano delikatnie palcem, natomiast sam miotacz mocno trzymano w dłoni. Podczas wyrzucania, w momencie największego wychylenia, uwalniano podtrzymywane palcem drzewce. Miotacz stanowił naturalne przedłużenie ramienia, przez co zwiększała się siła wyrzutu i osiągnano znacznie większe odległości niż przy rzucaniu z wolnej ręki. Skutkiem tej techniki była zapewne mniejsza celność, jednak w wypadku używania do polowań na zwierzęta stadne, jakimi są renifery, nie miało to poważniejszego znaczenia.

*Mgr Marek Zalewski
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52
00-241 Warszawa*

BIBLIOGRAFIA

- Clark, G.
1967 *The Stone Age Hunters*, London.
- Gaerte, W.
1929 *Urgeschichte Ostpreussens*, Königsberg.
- Gramsch, B.
1973 *Das Mesolithikum im Flachland zwischen Elbe und Oder*, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 7, Berlin, s. 31–36.
- Kozłowski, S. K.
1967 *Z problematyki polskiego mezolitu, Cz. 4: O mezolicie Polski północno-wschodniej i terenów sąsiednich*, APolski XII, s. 219–242.

AN ANTLER HARPOON FROM THE WILGA RIVER

Summary

In 2000, a double-edged antler harpoon was handed over to the State Archaeological Museum in Warsaw. It was found in the Wilga river near the village of Trzcianka, comm. Wilga, distr. Garwolin. The double-row barbed harpoon from Wilga has 12 barbs arranged in pairs opposite one another and semi-spherical shovel-like base. The surface shows clear signs of engraving and polishing. Its total length is 19.5 cm, and it is 3.5 cm in width (Fig. 1, 2). It is most probably made of the antlers of a reindeer.

The accidental character of the finding makes it difficult to determine its chronology. It seems that it should be associated with one of the com-

munities of the Late Palaeolithic. Similar items are known from Hamburg and Ahrensburg Cultures. It cannot be excluded, however, that the harpoon is younger and comes from the Mesolithic.

tlum. M. Stasiak-Cyran

Jerzy Libera

NIECODZIENNY ZABYTEK Z POLESIA LUBELSKIEGO

Za pośrednictwem dr. hab. Grzegorza Jawora, historyka z UMCS w Lublinie, Instytut Archeologii UMCS pozyskał niecodzienny zabytek znaleziony przed kilku laty w trakcie pracy w przydomowym ogródku w obrębie gospodarstwa p. Tadeusza Mazurka, mieszkańca wsi Połubicze Wiejskie I, gm. Wisznice, pow. bialski, woj. lubelskie.

Jest to kamienna motyka wykonana z warstwowanej skały w typie piaskowca kwarcytowego, co znalazło odbicie w jej morfologii, bowiem płaskie płaszczyzny korpusu pozostawiono w postaci naturalnych powierzchni. Szlifowaniem objęto przede wszystkim półkolistą profilowaną część ostrza oraz w stopniu nieznacznym również boki i obuch. W obrysie płaszczyznowym zabytek nawiązuje do wydłużonego (wysokiego) trapezu, w którym miejsce krótkich równoległych boków stanowią skośnie ukształtowane obuch oraz lekko asymetrycznie łukowate ostrze o krawędzi usytuowanej na przecięciu płaskiej płaszczyzny spodniej z półkolistą profilowaną powierzchnią strony górnej. Jego płaski pokrój zbliża go w przekroju poprzecznym do prostokąta, o zaokrąglonych ściankach bocznych, zwłaszcza na stronie górnej. Wymiary zabytku: dług. 18,5 cm, szer. ostrza 7,5 cm, obucha 4 cm, grub. 1,8–2 cm, waga 400 g (Ryc. 1).

Opisywany przedmiot pozornie wydaje się nawiązywać do narzędzi użytkowanych przez społeczności „cyklu naddunajskiego”. Podobieństwa dotyczą jednak tylko jego niektórych cech morfologicznych – niedbale formowanego skośnego obucha oraz asymetrycznie profilowanych boków, co zbliża go do wczesno-neolitycznych motyk o przekroju prostokątnym lub owalnym, znanych z różnych regionów ziem polskich. Zasadnicza różnica w stosunku do okazów kultur „pochodzenia południowego” polega na odmiennym potraktowaniu ostrza. Analizowany okaz posiada ostrze w obrysie bocznym usytuowane na przedłużeniu jednej z płaszczyzn ścianki czołowej, czyli odmiennie w stosunku do narzędzi „pochodzenia południowego”, również asymetrycznych, lecz o ostrzu wyraźnie przesuniętym ku środkowi (m.in. Ł. Smoczyńska 1953, s. 71–73; R. Grygiel 1976; L. Czerniak 1980, s. 80 n.; A. Prinke, J. Skoczylas 1980, s. 27–30; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1997; J. Ilkiewicz 2005; dla Lubelszczyzny – J. Brzozowski 1985)¹.

Okazy zbliżone morfologicznie do opisywanego egzemplarza znane są natomiast zarówno z Rosji, jak i Ukrainy. Motykowate krzemienne narzędzia długości blisko 4–10 cm stwierdzono na osadach Dubroviči i Russko-Lugovskaã, na terenie dorzecza Oki i górnej Wołgi. V. P. Tret'akov (1972, s. 119 n., ryc. 30:1, 33:8) łączy je z późną fazą kultury dołkowo-grzebykowej, datując ją na 2 poł. III – początek II tys. p.n.e. Ponad ośmiocentymetrowe kamienne *мечло* znaleziono na cmentarzysku Âzykovo I w jamie

¹ Należy również podkreślić, że rejon znalezienia analizowanego zabytku (północna część Polesia Lubelskiego) pozbawiony jest stałego osadnictwa „kultur południowych” (por. J. Nogaj, J. Brzozowski, P. Lis 1985, ryc. 2, 3; A. Zakościelna 1996, mapa 1).

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

LIST OF ABBREVIATIONS OF PERIODICALS AND SERIAL PUBLICATIONS

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków	MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest	PA	– „Památky archeologické” (wcześnie: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)	PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa	PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha	PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford	Prahistoria ziem polskich – <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981	
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin	Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn	PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześnie: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)	RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum	RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześnie: „Fontes Praehistorici”), Poznań	RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa	SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź	SIA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale	SovArch	– „Sovetskaâ Archeologia” (Советская археология), Moskva
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz	SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa	SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva	WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva	ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków	ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa		
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa		
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)		

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2006. Wydanie I. Nakład 500 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa